

- створення додаткової кількості робочих місць в регіонах із надлишковою робочою силою;
- покращення умов проживання в сільській місцевості;
- надання додаткових можливостей в отриманні тих професій, що користуються високим попитом на регіональному ринку праці;
- вдосконалення транспортних сполучень для скорочення часу переміщення до робочого місця;
- стимулювання самозайнятості тощо.

1. Лібанова Е. М. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соц. політики / Е. М. Лібанова, О. М. Палій. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 494 с.
2. Цісецький О. Є. Трансформація структури зайнятості населення регіону в умовах економічних перетво-

рень (на прикладі Хмельницької області): дисертація канд. екон. наук: 08.09.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2003.

3. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2011 рік / Держ. комітет статистики України; Голов. упр. статистики в Івано-Франківській обл. – Івано-Франківськ, 2011. – 530 с.

4. Статистичний щорічник за 2010 рік / О. Г. Осауленко. Державна служба статистики України. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>

The article deals with the influence of demographic factors on the employment structure creation and its functioning. The analysis of demographic situation and its impact on development of the regional labor market was made. Also the practical recommendations about improving employment situation were given in depending with demographic factors.

УДК 330.342.11:32

Крімер Б. О.

ПРІОРИТЕТИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Публікацію присвячено дослідженню сучасного стану сімейної (пронаталістської) політики в Україні, оцінці її ефективності, а також обґрунтуванню пріоритетів і напрямів подальшого розвитку сімейної політики України в контексті сучасної демографічної ситуації та з огляду на досвід трансформації сімейної політики країн Європи.

Ключові слова: сімейна політика, пріоритети сімейної політики, народжуваність, демографічна криза.

І. Вступ. Сімейна політика України останніх років розвивалась як реакція на демографічну кризу й, відповідно, має чітко визначену пронаталістську орієнтацію – в зростанні показників динаміки народжуваності і вбачається позитивний її ефект. Безумовно, останнє десятиліття характеризується зростанням народжуваності та постійним скороченням природного убутку населення, який у кількох областях навіть змінився незначним природним приростом. Такий розвиток демографічних процесів породжує уявлення щодо неабиякої ефективності сімейної політики України, проте питання внеску саме інструментів сімейної політики (зокрема, виплат при народженні дитини) у дане зростання залишається відкритим. Питання ж подальшої еволюції

сімейної політики України стає усе більш актуальним, зокрема, що стосується того, якою ж повинна бути сімейна політика в умовах поступового „пом’якшення” демографічної кризи і чи матиме подальше нарощування фінансування сімейної політики відчутний пронаталістський ефект?

II. Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування пріоритетів та напрямів подальшого розвитку сімейної політики України в контексті тенденцій сучасного демографічного розвитку та на основі використання провідного європейського досвіду трансформації сімейної політики.

III. Виклад основного матеріалу. Як відомо, починаючи з 2005 року, питанням пронаталістської політики в Україні приділяється достатньо багато уваги. Одноразова допомога при народженні дитини за цей час досягла надзвичайно високого, навіть за європейськими мірками рівня. Безумовно, матеріальна допомога при народженні дитини та в перші роки її життя стала вагомим інструментом соціальної та сімейної політики, що дав можливість позитивно вплинути на матеріальне становище сімей з дітьми. Інші, потенційно можливі для запровадження, інструменти сімейної політики в цей час практично не розвивались. Для України й надалі характерним залишається контраст низького

рівня оплати праці з високим рівнем допомоги при народженні дитини. Також відсутнє тривале фінансове сприяння сім'ям з дітьми, а виплати здійснюються за принципом повної універсальності. Загалом, для розвитку системи виплат протягом останніх років більш характерним є нарощування обсягів, ніж розширення періоду виплат, що не можна оцінити позитивно.

Питання ж ефективності допомоги при народженні дитини (в пронаталістському контексті) значною мірою залишається дискусійним. Безумовно, в Україні уже впродовж десятиліття відбувається приріст народжуваності, що дозволяє говорити про «пом'якшення» демографічної кризи, проте внесок саме сімейної політики у цей процес не можна назвати визначальним. Існують також інші об'єктивні чинники, зокрема: реалізація відкладених під час економічної кризи 90-х рр. народжень в посткризовий період, трансформація вікової моделі народжуваності й реалізація відкладених у попередні роки народжень в більш пізні періоди життя, збільшення кількості жінок найбільш активного репродуктивного віку у зв'язку з входженням до нього більш широких, ніж попередні, поколінь 1982-1989 рр. народження. Не слід забувати, також, що зростання народжуваності після 2000 р. відбувалось в усіх без виключення країнах Європи, що говорить про існування певних загальноєвропейських факторів впливу, ще до кінця не вивчених. Існування такої значної сукупності чинників змушує вкрай обережно говорити про вплив виплат при народженні дитини на приріст народжуваності.

Певну інформацію для оцінки ефективності сімейної політики України дають дослідження соціологічного характеру, що аналізують думки населення щодо ролі тих чи інших інструментів сімейної політики. Результати досліджень 2008, 2009 та 2010 рр. [1-3] свідчать, що доля опитаних, які відзначили вплив матеріальної допомоги на свої дітородні плани, стабільно знаходиться на рівні 12-14%. Цю цифру можна вважати максимально можливим значенням внеску виплат у приріст народжуваності останніх років. Що цікаво, яких-небудь змін в умовах фінансово-економічної кризи не спостерігалось.

Отже, сімейна політика не є визначальним чинником зрушень у народжуваності України останнього десятиліття. Певний вплив на народжуваність, як бачимо, присутній, але, продовження нарощування допомоги при народженні дитини навряд чи матиме наслідком значний

позитивний. Проте, сімейна політика України, у цілому, таки має перспективи подальшого розвитку, оскільки дітородні орієнтації населення в нашій країні реалізовані далеко не повною мірою, про що свідчать відповідні дослідження [3, с. 131]. Отже, існує можливість відносно ефективного сприяння зростанню народжуваності,

Подібні соціологічні дослідження дозволяють також визначити головні перешкоди на шляху реалізації їхніх дітородних орієнтацій, з точки зору населення, що також є необхідним при формуванні сімейної політики країни. В першу чергу, фігурує збільшення оплати праці та вирішення житлових проблем населення. Вирішення цих проблем більш ймовірно матиме наслідком створення сприятливого середовища для народження дитини й наступного народження бажаної кількості дітей, ніж зростання виплат при народженні дитини.

Щодо інструментів власне сімейної політики, то найбільш ефективним шляхом їх вдосконалення слід вважати застосування випробуваних у інших країнах принципів та механізмів (серед яких далеко не всі потребують значних фінансових затрат). Зокрема, мова йде про перехід від універсальності до вибіркової спрямування сімейної політики, практичним втіленням якої будуть індивідуально-орієнтовані системи фінансового сприяння, розвиток тривалого матеріального сприяння сім'ям з дітьми, гнучкість системи відпусток, узгодження режимів роботи дошкільних закладів з потребами батьків, поступовий розвиток індивідуального догляду за дітьми. Уже декілька років в країні потребує вирішення проблема нестачі належної кількості закладів сфери соціальних послуг з догляду за дітьми, що певним чином обмежує прийняття рішень про народження бажаної кількості дітей. Варто наголосити також на важливості інформаційно-ідеологічних інструментів сімейної політики, якими наразі практично нехтують в Україні.

З іншого боку, першочергові проблеми, що заважають народженню бажаної кількості дітей, як уже говорилося, знаходяться у дещо іншій площині, ніж коло питань, що вирішує власне сімейна політика. Виходячи з цього, основним пріоритетом подальшого розвитку соціально-економічної політики України, в першу чергу, повинно стати сприяння можливостям забезпечення сім'ї та дитини працюючими батьками. І, уже в контексті цього потрібно модернізувати інструменти власне сімейної політики.

У будь-якому випадку, варто розуміти, що зростання показників народжуваності, навіть за найбільш оптимістичних сценаріїв розвитку подій, не буде значним, оскільки індикатори дитородних установок знаходяться на рівні 1.9 - 2 дитини як у чоловіків, так і у жінок. А, отже, очікування зростання, зокрема, сумарного показника народжуваності до рівня 2-2,1 дитини на жінку (рівень заміщення поколінь) є неабґрунтованими. Проте й можливе зростання на декілька десятих частин значення цього показника за умов депопуляції та демографічної кризи слід розглядати як позитивний та бажаний результат.

Певні уявлення щодо варіантів подальшого розвитку сімейної політики України можна отримати, розглядаючи сучасні трансформації сімейної політики країн Європи, де дана галузь соціальної політики розвивається значно більш тривалий період часу.

В першу чергу зазначу, що сучасна сімейна політика відходить від суто пронаталістських цілей, приділяючи більш увагу зрівноваженому соціально-економічному розвитку країни, забезпеченню благополуччя сімей з дітьми, реалізації людського потенціалу. Основою чинником такої трансформації, не в останню чергу, слід вважати сучасні демографічні тенденції. Впродовж більш ніж десяти років народжуваність країн Європи впевнено зростала. Нехай зростання й відбувається на низькому рівні, проте в поєднанні з низькою смертністю й високою тривалістю життя ймовірність критичних для демографічного розвитку наслідків поступово зменшується. Відлунням цього для сімейної політики стала більша актуалізація добробуту вже народжених дітей та їх батьків, ніж виключно пронаталістський контекст. Зростання народжуваності відбувалось в усіх без виключення країнах Європи, незалежно від їх економічного, суспільного чи геополітичного становища, хоча країни з більш чітко вираженою політикою сприяння народжуваності характеризуються дещо значнішим приростом показників народжуваності, ніж решта.

Сучасні дискусії щодо цілей та напрямів сімейної політики країн ЄС зводяться до того, що основними вказується наступних три орієнтири: 1) благополуччя дітей, 2) гендерна рівність, 3) поєднання зайнятості та сімейного життя. Цілі часто визначаються як взаємопов'язані: до прикладу, доведеним вважають, що можливість поєднання батьками сімейного життя

з зайнятістю позитивно впливає на добробут дітей. Крім того, стверджується, що необхідність подолання низької народжуваності є важливою метою для частини держав Євросоюзу [4].

Найперша ціль – благополуччя дітей. Європейський Союз розглядає зростання благополуччя (як матеріального достатку, так і особистого розвитку) дітей та молоді як засіб допомоги молодим поколінням для найбільш повного розкриття їхнього потенціалу в майбутньому, сприяння максимальному внеску в економічне та соціальне життя суспільства. В першу чергу мова йде про подолання дитячої бідності. Незважаючи на загальний економічний розвиток, ризик бідності для сімей з дітьми є незмінно вищим, ніж для решти населення, що є безсумнівною проблемою. Європейська комісія заявила, що найкращим шляхом подолання дитячої бідності є комплексна стратегія, що поєднує матеріальну підтримку сімей з дітьми, забезпечення зайнятості батьків й надання відповідних послуг по догляду за дитиною, зростання доходів працюючих батьків.

Друга ціль – гендерна рівність, є складовою соціальної та сімейної політики багатьох країн Європи уже тривалий час. Передбачаються недискримінаційні можливості щодо зайнятості, залучення батька до догляду за дитиною, подолання гендерних стереотипів у суспільстві. Недискримінація жінок (насамперед матерів з дітьми) на ринку праці є тим інструментом, що дозволяє в певній мірі сприяти більш повній реалізації репродуктивних настанов.

Третя ціль, поєднання сім'ї та зайнятості, є ключовим моментом у боротьбі з бідністю сімей з дітьми. Сприяння зайнятості батьків у поєднанні з матеріальною підтримкою та соціальними послугами являє собою комплексну систему подолання дитячої бідності, забезпечення інвестицій у суспільний та економічний розвиток у майбутньому. Показники батьківської інтеграції на ринок праці можуть одночасно слугувати показниками оцінки матеріального становища їхніх дітей, а тому, ведеться боротьба за поєднання сімейного життя та зайнятості. На сучасному етапі пріоритетами у даному напрямі є розширення гнучкості відпусток, розвиток системи соціальних послуг по догляду за дитиною, забезпечення сприятливої організації робочого часу та неповної зайнятості, матеріальна підтримка батьків у відпустках. Освіта та зайнятість не повинні приводити до відмови від народження дітей, оскільки цим завдається значна шкода сталому розвитку країни у майбутньому.

Зростання народжуваності теж згадується як бажаний позитивний наслідок сімейної політики сучасного Євросоюзу, проте саме по собі не розглядається основною ціллю сімейної політики. На сучасному етапі тільки декілька країн Євросоюзу заявляють про те, що зростання народжуваності є безпосередньою ціллю їхньої сімейної політики. Насамперед це ті країни, рівень народжуваності яких все ще вкрай низький. Пов'язувати це можна, з одного боку, з уже згаданим стабільним зростанням народжуваності впродовж останнього десятиліття, з іншого – з неможливістю напряду прив'язати ріст народжуваності до заходів сімейної політики, оскільки більшість досліджень говорять про незначний вплив її інструментів на дітородну активність. Сучасні, обумовлені різноманітними чинниками, тенденції народжуваності в країнах Європи не дають можливості говорити про будь-яке значне зростання народжуваності протягом найближчих десятиліть, що відображається в прогнозах європейських статистичних служб [5]. Бачимо чітко помітну орієнтацію на забезпечення благополуччя і достойного майбутнього уже народжених дітей, а не виключно на стимулювання зростання кількості народжень. Подібний підхід також був би корисним при формуванні подальшої сімейної політики України.

ІV. Висновки. Говорячи про співвідношення цілей сімейної політики України та Євросоюзу, потрібно усвідомлювати відмінності у стартових умовах реалізації сімейної політики. Якщо у європейських країнах працюючі батьки забезпечують достойне матеріальне становище сім'ї, а отже ведеться боротьба за повернення батьків на ринок праці, поєднання сім'ї та зайнятості, то Україна має інші реалії – працюючий батько і навіть працюючі обоє батьків у більшості випадків не гарантують матеріального добробуту сім'ї та дітей. А тому створення можливостей поєднання сім'ї та зайнятості не може бути на першому місці в Україні, хоча, безумовно, цією сферою теж потрібно активно займатись. Ефективним розвиток даної сфери, знову ж таки, буде виключно у випадку існування можливості забезпечення добробуту сім'ї за допомогою власних трудових доходів.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначу, що основними пріоритетами подальшого розвитку сімейної політики України повинні стати: збіль-

шення оплати праці та сприяння можливостям забезпечення сім'ї та дитини працюючими батьками, орієнтація на забезпечення сучасного та майбутнього благополуччя уже народжених дітей, вирішення житлових проблем населення, розвиток системи соціальних послуг по догляду за дитиною, перехід від універсальності до вибірковості спрямування сімейної політики, розвиток індивідуально-орієнтованих системи фінансового сприяння, забезпечення більшої гнучкості системи відпусток, узгодження режимів роботи дошкільних закладів з потребами батьків, розвиток системи індивідуального догляду за дітьми, використання інформаційно-ідеологічних інструментів сімейної політики.

Розвиток сімейної політики України в контексті визначених пріоритетів дозволить створити більш сприятливе середовище для народження дитини в країні, що матиме наслідок якомога більш повну реалізацію дітородних орієнтацій, яка, в свою чергу, позитивно відобразиться на динаміці показників народжуваності та демографічній ситуації в країні у цілому.

1. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, О. М. Балакірева та ін.]. К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

2. Молоді та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. А. Головенько та ін.]. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

3. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / [Е. М. Лібанова, С. Ю. Аксьонова, В. Г. Бялковська та ін.]. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.

4. Henning Lohmann, Frauke H. Peter, Tine Rostgaard, Katharina Spiess Towards a Framework for Assessing Family Policies in the EU // OECD Social, Employment and Migration Working Paper [Електронний ресурс] № 88, 03-Jun-2009. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/towards-a-framework-for-assessing-family-policies-in-the-eu_223883627348

5. Eurostat Methodologies and Working papers, Work session on demographic projections [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-10-009/EN/KS-RA-10-009-EN.PDF

Paper is devoted to the development of modern family policy in Ukraine, evaluating its effect on fertility. Priorities and directions for further development of family policy in Ukraine in the modern demographic framework are allocated.